

grafiens historie. Han emigrerede 1939 til England, derfra til USA, og vendte efter en snes år tilbage til Wiens universitet. Den her omtalte bog er udgivet af dette universitets historiske institut i anledning af forfatterens 80 års dag og indeholder udelukkende optryk eller oversættelser til tysk af en række af hans tidligere offentliggjorte afhandlinger og essays. De viser at forfatteren har en vidtstrakt læsning i flere landes historiske og filosofiske litteratur og at han har megen sans for åndshistoriske sammenhænge. Uden at være overraskende original bringer bogen adskillige værdifulde synspunkter og gode iagttagelser.

Bogens to største afsnit blev først trykt på engelsk i The John Hopkins University Studies in Historical and Political Science, henholdsvis 1945 og 1955. I det første »Zum Werden des deutschen Historismus«, analyserer forfatteren kort historietænkningen hos 10 forfattere fra Herder over Goethe og Marx til Jacob Burckhardt, især deres forhold til begreberne udvikling, individualitet og »erfolg« i historien. Det andet store stykke, bogens vægtigste, »Studien zur Geschichtsschreibung der französischen Romantik«, handler om Chateaubriand, Barante og Thierry og belyser overgangen fra oplysningstidens til romantikkens tænkemåde og forholdet mellem politik og forskning hos historikerne. Det har givet anmelderen mest nyt. Mindre tungtvejende men læseværdige afsnit er »Die Wahrheit der Geschichte. Vom neuen Mythos in der modernen Historiographie«, hvor bl. a. Toynbee's brug af myter behandles, videre en redegørelse for amerikaneren Brooks Adams' historiefilosofi »Law of Civilisation and Decay«, og »Der Versuch einer Universalgeschichtsschreibung in der Neuzeit«.

Poul Bagge

Sir George Clark: English History. A Survey. Oxford at the Clarendon Press 1971. xix + 567 s. £ 2,00.

Som et supplement til, men ikke et resumé af, Oxford History of England har man valgt at udsende denne 1-binds historie over England, der som sigte har at vise, hvorledes det engelske samfund blev til og forandrede sig i tiden fra romerne til 2. verdenskrig.

Uden at gå ind på en nærmere diskussion af de enkelte kapitler kan man nok tillade sig at sige, at det er en meget engelsk bog, og nok først og fremmest beregnet for et engelsk publikum. Det gør den dog ikke uegnet for udlændinge, men til et dyberegående studium af en enkelt periode lader den sig næppe bruge, ligesom den næppe heller kan siges at være forsvarlig som bredt værk for et område i engelsk historie. Når dette er sagt, skal det dog ikke benægtes, at den giver et rimeligt overblik over Englands historie uden at nogen periode kan siges at være forfordelt (halvdelen af bogen dækker tiden op til omkring 1610).

Bogen er udstyret med 14 kort og en 1½-sides stor bibliografisk note (som indledes med ordene: »Reading English history is an inexhaustible source of enjoyment«). Hertil slutter sig et person- og stedregister.

Peter Hertel Rasmussen

Historisch-genetische Siedlungsforschung. Genese und Typen ländlicher Siedlungen und Flurformen. Herausgegeben von Hans-Jürgen Nitz. Wege der Forschung Band CCC, Darmstadt. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1974. VII, 532 s. ill. DM 79,00.

I den hæderkronede serie Wege der Forschung er 1974 udkommet ovennævnte bind omhandler Historisch-genetische Siedlungsforschung og redigeret af en af bebyggelsesforskningens mere fremtrædende folk, professor Hans-Jürgen Nitz i Göttingen. Nitz er

geograf, og faget kulturgeografi dominerer såvel det her fremlagte udvalg af karakteristiske enkeltbidrag som disciplinen overhovedet.

Nitz har foretrukket at lade et antal forskere, ialt 18 afdøde og nulevende, selv komme til orde (omend der her og der ofres en hæl eller en tå) frem for at bringe en eller flere forskningsoversigter; men stillet over for en udtalt »embarras de richesse« har han måttet udelade såvel købstadsgeografi som kulturlandskabsforskning (bl. a. Wüstungsfor-schung). Bogens tre hovedemner er det helt indlysende »Entstehung der Gewannflur« og de noget mere diskutale »Entstehung der Langstreifenfluren« og »Rundlingsfrage«. Fra et dansk synspunkt må valget af Rundlingstemaet direkte beklages, fordi den oprindelige vendiske Rundling så vidt vides ikke forekommer i Danmark. For dansk forskning havde en behandling af forte- og vejbyer været langt mere relevant; det må imidlertid understreges, at især Franz Engels bidrag fra 1953 indeholder meget af interesse også for danske bebyggelsesforskere.

Fra tysk forskning var og er Rundlingsproblematikken meget central, idet den ikke alene åbner vidtrækkende perspektiver for studiet af såvel slaviske som tyske bosættelsesformer, men tillige har fremkaldt en række principielle indlæg, som udmærket illustrerer den metodiske udvikling. Det er meget beklageligt, at slavisk forskning ikke er repræsenteret ved behandlingen af netop dette emne, hvilket åbenbart slet ikke er faldet nogen ind. Derimod omtales det (s. 5), at skandinaviske og britiske forskere ikke er med, fordi de kun lejlighedsvis har beskæftiget sig med bogens emnekredse. Publikationen bærer således på sin vis vidne om en bølge af national selvtilstrækkelighed, som også fornemmes rent organisatorisk, idet den nye »Arbeitskreis für genetische Siedlungsforschung Mitteleuropas« indebærer en vis isolation af tysk kulturgeografisk forskning, som i 1960'erne lagde større vægt på deltagelse i »Permanent European Conference for the Study of Rural Landscape«. Det er netop Nitz (f. 1929) og hans jævnaldrende, som fører an i den nye udvikling, medens Anneliese Krenzlin (f. 1903) og andre hidtil toneangivende folk er trådt lidt mere i baggrunden. En stor fordel ved Arbeitskreis er, at den er tværvidenskabeligt betonet, et mere omdebatret træk, at moderne kulturgeografi har fået en fremtrædende plads. Hvad angår forskningens internationale eller nationale præg, må en dansk forsker, som selv er blevet venligt modtaget i Arbeitskreis, hævde, at bebyggelseshistoriske lige så lidt som andre forskningsmæssige problemer lader sig løse isoleret; deres behandling kræver indsigt i alt forhåndenværende materiale uanset nationalitet. Ethvert bidrag til gensidig forståelse, også bogen her, må derfor hilses med taknemmelighed.

Det synes indlysende, at en detailsammenligning mellem landsby- og agrarstruktur i Nordtyskland og i Danmark, på de danske øer især Falster, må kunne blive frugtbar. Frits Hastrup har her vist vejen (Dansk landsbytyper, 1964, især s. 48 ff.). Han kunne indpasse sine smukke skovrækkebyer Viemose, Kallehave sogn på Sydsjælland, i Franz Engels kronologiske skema, hvor Waldhufendörfer (Hagenrodungen) falder i perioden 1220–1240, og han så Vålse på Nordvestfalster som en regelret forteby (Angerdorf), hvis to bygader indkredser gadekær, kirke, præstebolig, kro og smedje. (Se herom Friedrich Mager: Geschichte des Bauerntums und der Bodenkultur im Lande Mecklenburg. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Veröffentlichungen der Historischen Kommission Band 1, 1955, s. 51). Men forskningen søger stadig nye veje. På et symposium i Marburg 1973 prøvede Ingeborg Leister i tilslutning til bl. a. engelsk forskning (t. eks. June A. Sheppard, som arbejder i Yorkshire) at fastslå, at såvel toftebyen som den dobbelte vejby var sekundære foreteelser, som var opstået relativt sent på grundlag af enkeltgårdrækken på 3–6 gårde. Professor Leister stødte imidlertid på så massiv modstand fra såvel geografer som historikere, at teorien må siges at være faldet til jorden (Sied-

lungsformen der früh- und hochmittelalterlichen Binnenkolonisation. Probleme der genetischen Siedlungsforschung Band 1, 1974, s. 83–121). Det turde dog være upåtvivleligt, at der efter generationers arbejde fortsat eksisterer en række prioriteringsproblemer i landsbytypologiens kronologi, som har relevans ikke alene i Nordtyskland, men også f. eks. på Falster. Exemplum instar omnium: Var Vålse en skovrækkeby, før den blev en forteby?

Det allervæsentligste emne, som tages op i bogen, er som nævnt spørgsmålet om oprindelsen til »Gewannflur«, den i vange, agerskifter og enkeltagre opdelt mark; Berliner-professoren August Meitzen, grundlæggeren af nyere tysk bebyggelsehistorisk forskning, antog i sit store værk *Siedlung und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen*, 1895, at landsbyen med »Gewannflur« var germanernes naturlige og oprindelige bosættelsesform, som enkeltgården var kelternes. Meitzens opfattelse fandt endnu i 1930'erne udbredt tilslutning; men en Halvdan Kolt måtte naturligvis reagere imod den (Kr. Erslev: *Oversigt over Middelalderens Historie I*, 1933, s. 26). Den efterfølgende forskning måtte tage opgøret med Meitzen, og bogen her bringer netop hovedindlæggene i denne diskussion, hvilket giver den stor principiell interesse; men det bør påskønnes, at man akkurat har gengivet et afsnit hos Meitzen, som stadig er aktuelt, nemlig hans redegørelse for måleteknik med anvendelse på markbøger (Flurbücher) og kort fra 1700- og 1800-tallet, hvorved Meitzen med rette placeres som foregangsmanden i den retrospektive agrarforskning, som har fået stadig større betydning.

Det blev den rhinske historiker Franz Steinbach, der 1927 som den første pegede på agerblokke med tilhørende enkeltgårde og løst organiserede Weiler som primærformer for dyrkning og bebyggelse. 1944 lancerede Münster-geografen Wilhelm Müller-Wille det westfalske begreb »Drubbel« med »Langstreifenfluren« som nordvesttysk prototype til landsby og »Gewannflur«. Centralt placeret blandt de nulevende bebyggelsesforskere står fortsat Frankfurt-geografen Anneliese Krenzlin, der bl. a. har det fortrin at have primærkendskab til det østelske kolonisationsområde fra sine docentår i Rostock omkring 1950. Af speciel interesse for nordisk forskning er fru Krenzlins omtale (s. 451 ff.) af de arkaiske agrarforhold på Rügenhalvøen Jasmund, hvor Arkona lå; disse behandler hun på grundlag af svenske matrikelkort fra 1692–95. Professor Krenzlin er efter meget omfattende og alsidige undersøgelser af såvel østtyske som frankiske o. a. agrarstrukturer nået frem til, at »Gewannfluren« som regel er udviklet af agerblokke (»Breitstreifenfluren«) på 100–250 meters længde. Det fortjener i denne forbindelse at omtales, at den skånske geograf G. Nordholm allerede 1931 viste forekomster af blokformede agre stor opmærksomhed og ligesom 1942 Sven Dahl og 1949 Poul Meyer betragtede dem som rester af et blokskifte.

En anden vigtig iagttagelse er gjort af Hans-Jürgen Nitz og går ud på, at regelmæssige »Langstreifenfluren« på 400–1000 m kan sættes i forbindelse med stort anlagt kolonisation i forskellige områder, på Karl den Stores tid organiseret af den frankiske stat i Syd-tyskland og senere øst for Elben med fyrster, adel og kirke som initiativtagere. Derimod opfattes de mindre »Langstreifenfluren« (200–500 m) i Nedersachsen og Westfalen af Hans Mortensen og W. Müller-Wille som indrettet af storfamilier.

Det ville utvivlsomt være af stor interesse at få introduceret begreber som »Breitstreifenfluren« og »Langstreifenfluren« på dansk område; såfremt disse agrarstrukturers eksistens kunne fastslås (og også her har Hastrup gjort en begyndelse), kunne de ligesom landsbytyperne søges placeret i bestemte kronologiske og organisatoriske sammenhænge. Det må ganske vist erkendes, at selve navnene »Bredagre« og »Langagre« (jfr. i nærværende bog Krenzlin, s. 113) er alt for lidt præcise til, at der kan bygges på dem. Der må foretages målinger og kortlægninger ligesom i Tyskland. Her skal det blot anføres, at landsbyen Egelev, Nørre-Vedby sogn på Falster, i den vestlige del af sin bymark har

en »Gammelby« med tilhørende system af »Langagre« og »Bredestykker« (Müller-Wille: »Breedek«), som minder stærkt om Müller-Willes eksempler på en »Drubbel« med »Langstreifenfluren« (s. 271 og 296). Såfremt der blot i nogle tilfælde kunne foretages sikre parallelliseringer mellem danske og tyske landsby- og agerstrukturer, måtte dette kunne blive af betydning for vor forståelse af bl. a. Falsters bebyggelseshistorie, herunder tolkningen af Falsterlisten.

På et enkelt punkt synes der allerede nu at kunne fremsættes en arbejdshypotese. Det fremgår af Müller-Willes, Mortensens og Engels analyser, at de nordtyske Drubbel- og Rundlings-typer, samt enkeltgårdsrækken (»Zeile«) har ligget periferisk i forhold til agerjorden, hvorimod fortebyen (»Angerdorf«) – kendt fra ca. 1200 – og vejbyen med deres fire tilfartsveje (se Jyske lov I, s. 56) lå inde i bymarken (jfr. Hastrup, s. 16), undertiden ret centralt. Det er i denne forbindelse af interesse, at en række af de falsterske »Gammelbyer« ligger mere periferisk i bymarken end deres afløser. Dette synes at indicere, at de ældre anlæg har været gårdgrupper med løsere organisation og tilhørende agersystemer af »Breitstreifenfluren« eller »Langstreifenfluren«; med flytningen til et mere moderne bebyggelsesanlæg må da formentlig være fulgt en »Vergewannung«, ofte indbefattende overgang til trevangsbrug. Omend det ved feltundersøgelser måtte vise sig, at udviklingen i nogle tilfælde er foregået således, følger det dog naturligvis ikke heraf, at den overalt på Falster er forløbet efter samme mønster. Det kan allerede nu ses, at »Gammelbyerne« må have været af forskellig type. Til slut en iagttagelse fra det øde Oldenområde i Hornshered: Den store landsby Kunderslev, som blev øde ca. 1400, lå i bymarkens ene hjørne, hvorimod de til Oldenområdet grænsende bestående lev-byer Skuldelev, Venslev og Ferslev lå centralt i deres respektive bymarker. *Svend Gissel*

Deutscher Städteatlas herausgegeben und bearbeitet von *Heinz Stoob*, Lieferung I. Dortmund, Willy Grösschen Verlag, 1973. Mappe med 10 enkeltheft, 1 fælleshefte og signaturforklaring.

Den internationale kommission for byhistorie, Commission internationale pour l'histoire des villes (CIHV), har anbefalet udgivelsen af kortværker for at lette studiet af sammenlignende byhistorie. England udsendte i 1969 sit 1. bind og i 1975 sit 2. bind (vil blive anmeldt samlet i nærværende tidsskrift), og i 1973 kom det foreliggende arbejde, der omfatter byer fra hele det område, der i dag udgøres af Forbundsrepublikken (regionale byatlanter er under udgivelse, blandt andet for Rhinlandet og for Westfalen). Professor Stoobs atlas, hvis 1. bind ved udgivelsen kostede DM 125,- (de enkelte byer kan dog fås særskilt) bringer for alle byer et firefarvet matrikelkort i 1:2500, hyppigst fra 1820'erne og 1830'erne, men med tilføjede højdekurver, et moderne bykort i 1:5000, et kort over byens placering i regionen i 1:25000, i reglen fra 2. fjerdedel af 19. århundrede, og en rekonstruktion i 1:5000 af faserne i byens væxt. Endvidere gengives et bysegl og et prospekt af byen, hvortil kan komme forskellige specialkort. Når det understreges af forf., at matrikelkortenes offentliggørelse er en kildeudgave, er dette naturligvis rigtigt; men det må erindres, at det er en rentegning af kortene, der gengives, ikke kortene selv. – Den tilhørende text redegør for hovedtrækkene i byens politiske og økonomiske historie, men koncentrerer sig i øvrigt om byplanens udvikling. Alle de anvendte målforhold går ud fra tallet 1:2500 ligesom det er tilfældet med det engelske og med de under udarbejdelse værende franske, hollandske, regionale tyske samt skandinaviske kortværker.

Det foreliggende bind omfatter 10 byer fordelt på de 7 store delstater: Bad Mergentheim, Buxtehude, Dortmund, Gelnhausen, Isny, Neuwied, Öhringen, Regensburg, Slesvig og Warburg. Udvælgelsen er sket ved en afvejning af forskellige kriterier, fx. kildemate-